
Εμπειρίες από την πρώτη διδασκαλία του μαθήματος της ισότητας των φύλων στις εργασιακές σχέσεις

από τον καθηγητή της Παντείου
Σταύρο Βουτυρά

Όπως θα θυμούνται οι αναγνώστες, το περασμένο φθινόπωρο καθιερώθηκε για πρώτη φορά στη χώρα μας το πρόβλημα της ισότητας των φύλων τις εργασιακές σχέσεις σαν πανεπιστημιακό μάθημα. Πραγματικά, ο Τομέας Δημοσίου και Ιδιωτικού Δικαίου του Τμήματος Δημόσιας Διοίκησης της Παντείου αποφάσισε την εισαγωγή από το ακαδημαϊκό έτος 1985-86 στο έκτο εξάμηνο σπουδών (από τον Φεβρουάριο μέχρι και τον Μάιο), δηλαδή στο δεύτερο εξάμηνο του τρίτου έτους (κατεύθυνση δημ. δικαίου) σαν κατ'επιλογήν μαθήματος του προβλήματος της ισότητας ανδρών και γυναικών στην εργασία, με τρεις διδακτικές μονάδες την εβδομάδα.

Η πρόταση του νομικού τομέα υιοθετήθηκε από την επιτροπή προγράμματος και επικυρώθηκε από τη γενική συνέλευση του Τμήματος και από το Υπουργείο. Η διδασκαλία του μαθήματος ανατέθηκε στον καθηγητή του εργατικού δικαίου και της κοινωνικής πολιτικής Σταύρο Βουτυρά, που έχει ειδικά ασχοληθεί με το θέμα και έχει οργανώσει στο παρελθόν σεμινάρια με τη συμμετοχή φοιτητών.

Το θέμα γνωρίζει μια άνθηση στις πανεπιστημιακές σχολές πολλών χωρών και μια πλημμυρίδα εκδόσεων. Έτσι και στη χώρα μας η εξαγγελία της εισαγωγής του μαθήματος αυτού προκάλεσε αίσθηση. Έγραψε ο τύπος, μου πήραν συνέντευξη, μου ζήτησαν και βγήκα στην τηλεόραση, ένα γυναικείο σωματείο έστειλε συγχαρητήριο έγγραφο στη Σχολή, άλλα γυναικεία σωματεία ρώτησαν αν μπορεί εκπρόσωπός τους να παρακολουθήσει τα μαθήματα. Και μετά... Μετά, όπως συμβαίνει συνήθως στο σημερινό κόσμο μας με τα τόσα προβλήματα, το θέμα ξεχάσθηκε...

Το μάθημα, βέβαια, έγινε. Η διδασκαλία χωρίσθηκε σε δύο μέρη: το νομικό, που γινόταν κάθε Πέμπτη και το κοινωνικοπολιτικό κάθε Παρασκευή. Στο πρώτο γινόταν ανάλυση των συνταγματικών διατάξεων που αφορούν το θέμα, του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου, των σχετικών διεθνών συμβάσεων εργασίας, των νέων νόμων και της ελληνικής και ξένης νομολογίας. Κατά το κοινωνικοπολιτικό μέρος του μαθήματος δεκαπέντε φοιτητές και φοιτήτριες παρουσίασαν ισάριθμα βιβλία πάνω στο όλο γυναικείο πρόβλημα και επακολούθησε συζήτηση. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί η συμβολή του λέκτορα κ. Χαρ. Γκούτου στη διδασκαλία του νομικού μέρους.

Φοιτητικές απόψεις για τον μισθό της νοικοκυράς

Το μάθημα που επέλεξαν οι 44 από τους 66 φοιτητές του έκτου εξαμήνου της κατεύθυνσης δημοσίου δικαίου. Δεκαέξη αγόρια και 28 κορίτσια. Στις εξετάσεις του Ιουνίου 1986 προσήλθαν 38. Οι 21 γραπτά και οι υπόλοιποι 17 προτίμησαν την προφορική εξέταση.

Στις γραπτές εξετάσεις ετέθη μεταξύ των άλλων και το ακόλουθο θέμα: «Σταθμίζοντας τα επιχειρήματα υπέρ και κατά του μητρικού μισθού (σημείωση: της χορήγησης, δηλαδή, μισθού στη «νοικοκυρά») καθορίστε α) ποιο είναι κατά τη γνώμη σας το σημαντικότερο επιχειρήματα υπέρ του μι-

σθού αυτού, β) ποια είναι η σοβαρότερη αντίρρηση στην καθιέρωσή του και γ) ποια είναι η προσωπική σας γνώμη». Ας σημειωθεί ότι το όλο πρόβλημα αναλύθηκε κατά τις παραδόσεις.

Στο θέμα αυτό απάντησαν εννέα φοιτήτριες και επτά φοιτητές. Παρουσιάζει, νομίζω, ενδιαφέρον να δούμε (ανώνυμα, βέβαια) τις απόψεις της φοιτητικής νεολαίας πάνω στο καυτό αυτό πρόβλημα. Και ας αρχίσουμε από τις φοιτήτριες, που είναι άλλωστε και περισσότερες:

Η 1η φοιτήτρια: «Ανάμεσα στα πολλά επιχειρήματα υπέρ του μητρικού μισθού,

κατά τη γνώμη μου το σημαντικότερο είναι η μείωση σε μεγάλο βαθμό της ανεργίας, διότι όχι μόνο πολλές γυναίκες θα πάσουν να αναζητούν εργασία (με οποιουδήποτε όρους) αλλά και πολλές από τις ήδη εργαζόμενες θα επιστρέψουν στα σπίτια τους, με αποτέλεσμα να κενωθούν πολλές θέσεις εργασίας. Ας μη ξεχνάμε ότι πολλές γυναίκες ευχαρίστως θα άφηναν τη δουλειά τους προκειμένου να ασχοληθούν απερίσπαστα με το νοικοκυριό και κυρίως με το μέγαλωμα και την ανατροφή των παιδιών, ειδικά σήμερα που η εκπαιδευτική περίοδος είναι παρατεταμένη.

«Η σοβαρότερη αντίρρηση νομίζω ότι προκύπτει από το δίλημμα ποιος θα καταβάλλει την αμοιβή, το κράτος ή ο σύζυγος; Διότι στην περίπτωση που εργοδότης είναι το κράτος, προκύπτουν αμέσως διακρίσεις μεταξύ των εργαζομένων και κυρίως μεταξύ γυναικών εργαζομένων. Στην περίπτωση δε που εργοδότης είναι ο σύζυγος, δημιουργούνται πολλά προβλήματα στις σχέσεις του ζευγαριού και καμιά πρόοδος στην αναπροσαρμογή των ρόλων τους.

«Αναγνωρίζοντας βέβαια τα πλεονεκτήματα του μητρικού μισθού. Εκτός από το επιχειρήματα πο υανέφερα, υπάρχουν και άλλα. Όταν απασχολείται η γυναίκα στο σπίτι μπορεί βέβαια να έχει περισσότερο ελεύθερο χρόνο για κοινωνική και πνευματική της ανάπτυξη, δεν νομίζω όμως ότι θα υπάρξει καλό, για την ίδια αποτέλεσμα. Η απομόνωσή της στην κουζίνα, η μη συμμετοχή στα κοινά και η αφοσίωσή της στο σπίτι και τα παιδιά, δεν μπορεί παρά να είναι ένα πεισιγόρισμα στον παραδοσιακό τριπλό της ρόλο, της συζύγου, μητέρας και νοικοκυράς...»

2η φοιτήτρια: «Το σημαντικότερο επιχειρήματα υπέρ του μητρικού μισθού κατά τη γνώμη μου είναι εκείνο που προτρέπει τη γυναίκα να τον δεχθεί για να τον χρησιμοποιήσει μετά εναντίον του ήδη υπάρχοντος συστήματος, που θέλει τη γυναίκα, σπίτι, σκλάβο του νοικοκυριού και υπηρέτη όλων. Γιατί φυσικά τότε θα αποδίδει για όση εργασία θα πληρώνεται.

«Η σοβαρότερη αντίρρηση στην καθιέρωση του κατά τη γνώμη μου είναι εκείνη που αναφέρεται στην άρνηση της αποδοχής του μητρικού μισθού, γιατί έτσι η γυναίκα οπισθοδρομεί, απορρίπτει όλους τους αγώνες για την ισότητα... Δέχεται έτσι μόνη της τη στασιμότητά της, το κλείσιμο του εαυτού της στο σπίτι...»

«Προσωπική μου γνώμη για το μισθό είναι η **απόρριψή του** ή η άρνηση αποδοχής του. Γιατί μπορεί η σημερινή θέση της γυναίκας να μην είναι τέλεια, ιδανική, είναι όμως σε πολύ ανώτερη θέση από παλαιότερα... Κάποιο σύνολο γυναικών θα στερηθεί και θα πικραθεί στην αρχή για να απολαύσουν τους καρπούς των αγώνων κάποιες άλλες...»

Άλλο γραπτό περιλαμβάνει τα ακόλουθα: «Το σοβαρότερο επιχείρημα είναι ότι με τη χορήγηση του μητρικού μισθού η οικιακή εργασία και η ενασχόληση με την ανατροφή των παιδιών εντάσσεται στα πλαίσια των παραγωγικών εργασιακών σχέσεων κι έτσι η οικιακή εργασία καταξιώνεται στη συνείδηση ανδρών και γυναικών. Επιπλέον η γυναίκα παύει να ζει στη σκιά των άλλων στο οικογενειακό της περιβάλλον, ενώ η εργασία που προσφέρει μέσα στο σπίτι αναγνωρίζεται, παράγμα που της προσφέρει σιγουριά και αυτοπεποίθηση.

«Η σημαντικότερη αντίρρηση είναι ότι με τη χορήγηση μισθού η γυναίκα επιστρέφει στον παραδοσιακό της ρόλο... Η χορήγηση του μισθού να μην προσφέρει μιαν οικονομική ανεξαρτησία στη γυναίκα, από την άλλη πλευρά όμως διαφοροποιεί ακόμα περισσότερο τους ρόλους των δύο φύλων. Θα αποθαρρύνει από την άλλη τις νέες κοπέλες να καταπιασθούν με την επαγγελματική τους εκπαίδευση και να ασχοληθούν με την πνευματική τους καλλιέργεια...»

Τέταρτο γραπτό: «Αναμφισβήτητα το σημαντικότερο επιχείρημα υπέρ είναι η αναγνώριση των υπηρεσιών των ανωνύμων γυναικών, της οικιακής εργασίας σαν εργασίας και όχι σαν υποχρέωσης, σαν φυσικό επακόλουθο της γυναικείας φύσης. «Το σημαντικότερο όμως ερώτημα είναι ποιος θα πληρώνει τον μισθό αυτόν. Αν δεχθούμε ότι θα πληρώνει το κράτος, αυτό σημαίνει επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού, νέους φόρους, που μοιραία θα βαρύνουν περισσότερο τους εργαζόμενους και τις γυναίκες που δεν θα δικαιούνται μητρικού μισθού. Οι τελευταίες θα αγανακτήσουν και θα διασπασθεί το γυναικείο κίνημα. Στο κόστος του μητρικού μισθού θα πρέπει να υπολογίσουμε ακόμη και το κόστος των υπηρεσιών που θα επιφορτισθούν με τον έλεγχο (διαρκή, προφανώς, όπως στα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας) των δικαιουμένων του μισθού αυτού.

«Ανασκοπώντας τα υπέρ και τα κατά βρίσκω σημεία που χωρούν δύο ερμηνείες, όπως το της ηθικής και οικονομικής ικανοποίησης των γυναικών. Σίγουρα είναι θε-

τικός ο μητρικός μισθός ως προς αυτό το σημείο. Αλλά η βλάβη που θα προκαλέσει στο γυναικείο ζήτημα η ομαδική αποχώρηση πολύ μεγάλου ποσοστού εργαζομένων γυναικών, η τυποποίηση της αγάπης, της στοργής και της φροντίδας της γυναίκας-μητέρας και της γυναίκας-αυτίου σαν εργασίας, κακοπληρωμένης μάλιστα, ισοσταθμίζει τα οφέλη; Νομίζω ότι ο μητρικός μισθός σημαίνει πρόσθετα οικονομικά βάρη για όλους, ικανοποίηση μιας ανδροκρατούμενης κοινωνίας ότι πληρώνει για την βιολογική αναπαραγωγή της, υποβάθμιση της γυναίκας-μητέρας και συντρόφου, στην οποία η κοινωνία οφείλει την ηθική πνευματική αναπαραγωγή της».

Άλλη γνώμη: «Το σπουδαιότερο επιχείρημα υπέρ του μ.μ. είναι η καταπολέμηση της ανεργίας. Σαν αίτημα εμφανίστηκε σε εποχή κρίσεως. Αν εφαρμοσθεί ο μ.μ. πολλές γυναίκες θα αρκεστούν σ' αυτόν κι έτσι θα υπάρξουν πολλές διαθέσιμες θέσεις εργασίας.

«Η σοβαρότερη αντίρρηση είναι ότι απομονώνει τη γυναίκα οριστικά από την κοινωνική ζωή κι έτσι διαιωνίζονται οι παραδοσιακοί ρόλοι των φύλων.

Κατά συνέπεια είναι φανερό πως δεν αποτελεί ριζοσπαστικό μέτρο, αλλά μέτρο διαιώνισης των σχέσεων ανισότητας ανδρών και γυναικών, μια λύση που θα εξασφάλιζε τις καπιταλιστικές σχέσεις εξουσίας και εκμετάλλευσης ακόμη περισσότερο».

Συνεχίζουμε. «Ο μισθός θα δίνει τη δυνατότητα στη γυναίκα να μην αισθάνεται άσχημη που μένει στο σπίτι και ασχολείται με τη φροντίδα του. Δεν θα έχει πια τη φοβερή εξάρτηση από τον άνδρα της και ούτε θα αναγκάζεται να «οκύβει» το κεφάλι και να υποχωρεί στη θέληση του άνδρα-αρχηγού.

Η σοβαρότερη αντίρρηση είναι ότι η γυναίκα θα παραμείνει στον παραδοσιακό της ρόλο. Οι νέες κοπέλες θα μεγαλώνουν έχοντας στο νου να βρουν κάποιον για να εξασταλισθούν κι έτσι δε θα φροντίζουν καθόλου για σπουδές και επαγγελματική προπαρσκαυή.

Σίγουρα είναι πολύ δύσκολο να πει κανείς τι θα γίνει αν εφαρμοσθεί ο μητρ. μισθός. Αυτό θα εξαρτηθεί από την κάθε κοινωνία. Και είναι πολύ δύσκολο, από τη μια στιγμή στην άλλη, με την καθιέρωση κάποιας παροχής, να αλλάξουν οι κοινωνικές αντιλήψεις και η νοοτροπία...»

7η γνώμη. «Με το μ.μ. μισθό η άμισθη εργασία, η οποία εθεωρείτο ως τώρα σαν φυσική συνέπεια της γυναικείας φύσης μετατρέπεται αυτόματα σε μισθωτή εργασία. Αλλά ο μισθός θα αποτρέψει τις γυναίκες από την αναζήτηση εργασίας έξω από το σπίτι και θα τις δέσει ακόμα περισσότερο με αυτό.

Ο μισθός θα αποτελέσει τροχοπέδη στο δρόμο για την ισότητα των φύλων. Γιατί να μην η απλήρωτη εργασία της γυναίκας αποτελεί μια κατάσταση απαράδεκτη, ο μη-

τρικός μισθός όμως δεν αποτελεί τον πρόσφορο τρόπο γι' αυτό».

Το προτελευταίο γραπτό φοιτήτριας βλέπει την καταπολέμηση της ανεργίας σαν το σοβαρότερο επιχείρημα για το μισθό και σαν σημαντικότερη δυσκολία το πρόβλημα του ποιος θα τον καταβάλλει.

Η γνώμη της παρουσιάζει απόκλιση από τις προηγούμενες: «Αν μπορούσαν να ξεπεραστούν τα προβλήματα, το μέτρο **θα αποτελέσει μια επαναστατική λύση** στο διαιωνιζόμενο γυναικείο πρόβλημα, γιατί θα δώσει στη γυναίκα τη δυνατότητα να επιλέξει τον τρόπο ζωής που την εκφράζει καλύτερα...»

Και η τελευταία γνώμη. «Το σημαντικότερο επιχείρημα υπέρ είναι ότι η δουλειά στο σπίτι αποτελεί μια σημαντική μορφή εργασίας, η οποία δεν είναι δυνατόν να μην αμειβεται. Η σοβαρότερη αντίρρηση είναι ότι η γυναίκα θα παγωθεί στον παραδοσιακό ρόλο και θα της ζητηθούν μεγαλύτερες ακόμα ευθύνες, αφού θα αμειβεται.

Πιστεύω ότι ο μ.μ. μισθός δεν πρόκειται να επιλύσει τα προβλήματα των γυναικών, αφού και με μισθό η θέση τους θα παραμείνει η ίδια... Η δουλειά της γυναίκας έξω από το σπίτι δεν προσφέρει μόνο οικονομικά οφέλη, αλλά δίνει τη δυνατότητα στη γυναίκα για συμμετοχή σε όλους τους τομείς: κοινωνικό, εργασιακό, πολιτικό κλπ.

Και τώρα η σειρά των φοιτητών. Ο πρώτος βρίσκει σαν βασικότερο επιχείρημα την εξασφάλιση της οικονομικής ανεξαρτησίας της γυναίκας. Και βασικό μειονέκτημα είναι η απόκτηση της «συνήθειας» και ο περιορισμός της γυναίκας σαν μέσου αναπαραγωγής. Παρόλα αυτά νομίζει ότι ο μητρικός μισθός **πρέπει** να καθιερωθεί.

Ο δεύτερος βλέπει στον μισθό την αναγνώριση του έργου που προσφέρει η γυναίκα. Αλλά και εκείνος, όπως και οι άλλοι συνάδελφοί του νομίζει ότι με το μισθό θα παγιωθούν οι παραδοσιακοί ρόλοι. Έχει λοιπόν τη γνώμη ότι ο μισθός δεν πρόκειται να βοηθήσει τις γυναίκες στον αγώνα τους για τη χειραφέτησή τους.

Το τρίτο γραπτό εκφράζει τη γνώμη ότι ο μ.μ. θα αμβλύνει την πικρία και την εξέγερση της νοικοκυράς ότι ζει στη σκιά των άλλων μελών της οικογένειας. Αλλά το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι το ποιος θα πληρώσει το μισθό. Κατά τη γνώμη του φοιτητή ο μισθός πρέπει να εφαρμοσθεί, γιατί η γυναίκα θα πάψει να είναι το «αντικείμενο για όλες τις χρήσεις».

Και ο επόμενος φοιτητής έχει τη γνώμη ότι με το μισθό θα πάψει η γυναίκα να αισθάνεται παραμελημένη και αδικημένη από το κοινωνικό σύνολο, μια που σήμερα αισθάνεται ο ισόβιος υπηρέτης της οικογένειας. Αλλά και εκείνος προβληματίζεται στο θέμα ποιος θα πληρώσει το μισθό.

Σταθμιζοντας τα επιχειρήματα προσεκτικά, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η καθιέρωση του μισθού αυτού θα δημιουργήσει περισσότερα προβλήματα, από αυτά

(συνέχεια από την σελ. 29)

που θα επιλύσει. Αλλού βρίσκεται κατ' αυτόν το πρόβλημα. Στη διαπαιδαγώγηση και των ανδρών να μάθουν να συνεισφέρουν στις εργασίες του σπιτιού. Ας μη ξεχνάμε, όμως, ότι τις βάσεις για τις διαφορές των φύλων στο θέμα αυτό τις έχουν θέσει οι ίδιες οι μητέρες μας από τα παιδικά μας χρόνια...

Συνεχίζουμε. Ένα λακωνικό γραπτό βρίσκει σαν σημαντικότερο επιχείρημα ότι θα απαλλάξει ο μισθός άνδρα και γυναίκα από το ενδεχόμενο άγχος της αναγκαστικής συμβίωσης. Η σοβαρότερη αντίρρηση ότι «η γυναίκα δεν εργάζεται στην ουσία μέσα στο σπίτι, άρα δεν πρέπει να πληρώνεται». Ας σημειωθεί πως ο φοιτητής αυτός δεν εκφέρει τελικά γνώμη.

Τα δύο τελευταία γραπτά. Το πρώτο γράφει ότι με το μισθό η γυναίκα θα καλύπτει διάφορες προσωπικές της ανάγκες χωρίς να επιβαρύνει το σύζυγό της. Αλλά με το μισθό θα χωρισθούν οι γυναίκες σε δύο μερίδες. Τελικά ούτε και ο φοιτητής αυτός εκφέρει γνώμη.

Και το τελευταίο: «Το βασικότερο επιχείρημα υπέρ του μισθού είναι ότι εφόσον η γυναίκα-μητέρα εξυπηρετεί το κοινωνικό σύνολο μ' αυτό που κάνει, άρα θα πρέπει να πληρώνεται για να εξυπηρετεί και τις δικές της ανάγκες. Το επιχείρημα κατά του μητρ. μισθού είναι ότι η γυναίκα μέσα στο σπίτι δεν εργάζεται στην πραγματικότητα, όπως ένας εργαζόμενος π.χ. στο εργοστάσιο. Η γνώμη του όμως κλίνει προς το πρώτο επιχείρημα, γιατί αφού αποδεικνύεται ουσιαστικός ο ρόλος της γυναίκας στην κοινωνία με την παραμονή της στο σπίτι, άρα ο μητρ. μισθός δεν επιβάλλεται απλώς, αλλά αποτελεί σύγχρονη ανάγκη.

Αυτές είναι οι απόψεις των φοιτητών. Ο αναγνώστης ή η αναγνώτρια μπορούν να βγάλουν τα συμπεράσματά τους.